

**OLIY SUD PLENUMI QARORLARINING JINOYAT-HUQUQIY
QONUNCHILIKNI QO‘LLASHDAGI O‘RNI**

Karimova Dilrabo Ergashevna

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

Jinoyat huquqi kafedrası boshlig'i o'rinbosari

Amondilloev Ozodbek Baxodir o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-o'quv kursi kursanti

Toshkent sh.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20569667>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarorlarining jinoyat qonunchiligi tizimidagi o‘rni, yuridik tabiati va huquqni qo‘llash amaliyotidagi ahamiyati kompleks tahlil qilingan. Jinoyat kodeksi normalarini, ayniqsa baholovchi tushunchalarni talqin qilishda, huquqiy bo‘shliqlarni to‘ldirishda hamda jinoyat va ma'muriy huquqbuzarlik o‘rtasidagi chegaralarni (jumladan, ma'muriy preyditsiya holatlarini) belgilashda Plenum qarorlarining o‘rni yoritilgan. Tadqiqotda huquqni muhofaza qiluvchi organlar, xususan, ichki ishlar organlari surishtiruv va tergov faoliyatida yagona amaliyotni shakllantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan taklif va xulosalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: jinoyat huquqi, Oliy sud Plenumi qarorlari, huquqni qo‘llash amaliyoti, normani sharhlash, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish, baholovchi tushunchalar, ma'muriy preyditsiya, tergov amaliyoti, huquq manbasi.

Аннотация: В данной статье проводится комплексный анализ роли, юридической природы и значения постановлений Пленума Верховного суда Республики Узбекистан в системе уголовного законодательства и правоприменительной практике. Освещена роль постановлений Пленума в толковании норм Уголовного кодекса, особенно оценочных понятий,

Contact: 99 826 99 56

восполнении правовых пробелов, а также в определении границ между преступлением и административным правонарушением (включая случаи административной преюдиции). В исследовании представлены научно обоснованные предложения и выводы по формированию единой практики в деятельности правоохранительных органов, в частности, в дознании и следствии органов внутренних дел.

Ключевые слова: уголовное право, постановления Пленума Верховного суда, правоприменительная практика, толкование норм, квалификация преступлений, оценочные понятия, административная преюдиция, следственная практика, источник права.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the role, legal nature, and significance of the resolutions of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan within the system of criminal legislation and law enforcement practice. The role of Plenum resolutions in interpreting the norms of the Criminal Code, especially evaluative concepts, filling legal gaps, and determining the boundaries between a crime and an administrative offense (including cases of administrative prejudice) is highlighted. The study presents scientifically grounded proposals and conclusions on the formation of a uniform practice in the activities of law enforcement agencies, in particular, the inquiry and investigation of internal affairs bodies.

Keywords: criminal law, resolutions of the Plenum of the Supreme Court, law enforcement practice, interpretation of norms, qualification of crimes, evaluative concepts, administrative prejudice, investigative practice, source of law.

KIRISH

Huquqiy demokratik davlat qurishning eng muhim shartlaridan biri – qonun ustuvorligi va huquqni qo‘llash amaliyotining yagonaligini ta’minlashdir. O‘zbekiston Respublikasining jinoyat huquqi tizimida jinoiy javobgarlikning

yagona va mutlaq manbasi – Jinoyat kodeksi (JK) hisoblanadi. Jinoyat huquqining fundamental tamoyili bo‘lgan "Nullum crimen sine lege" (Qonunsiz jinoyat yo‘q) qoidasiga ko‘ra, qilmishning jinoiyligi va jazoga sozovorligi faqat qonun bilan belgilanadi. Biroq, qonun matni obektiv ravishda barcha hayotiy vaziyatlarni to‘liq qamrab ololmaydi. Qonun chiqaruvchi normani shakllantirishda umumlashtirilgan, ba‘zan esa mavhum va baholovchi tushunchalardan foydalanishga majbur bo‘ladi.

Aynan shu nuqtada statik jinoyat qonunchiligi va dinamik ijtimoiy munosabatlar o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarorlari bajaradi. Tergov, surishtiruv va sud organlari xodimlari o‘zlarining kundalik amaliy faoliyatida, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda qonun matniga qanchalik murojaat qilsalar, uning amaliy tushuntirishi bo‘lgan Plenum qarorlariga ham shunchalik ko‘p tayanadilar.

Mazkur maqolaning maqsadi – Oliy sud Plenumi qarorlarining jinoyat huquqiy qonunchilik tizimidagi yuridik tabiatini tahlil qilish, ularning ichki ishlar organlari va sudlar faoliyatida jinoyatlarni aniq va to‘g‘ri kvalifikatsiya qilishdagi ahamiyatini ochib berish hamda ushbu qarorlarni takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

OLIY SUD PLENUMI QARORLARINING YURIDIK TABIATI VA HUQUQ MANBASI SIFATIDAGI MAQOMI

Oliy sud Plenumi qarorlarining huquqiy maqomi yuridik fanda doimiy bahs-munozaralarga sabab bo‘lib keladi. Kontinental huquq oilasiga (Roman-german) mansub davlatlar qatorida O‘zbekistonda ham sud pretsedenti mustaqil huquq manbasi sifatida rasman e’tirof etilmaydi. Biroq amaliyotda Plenum qarorlari "kvazi-normativ" (normativ xususiyatga ega bo‘lgan) hujjat sifatida faoliyat yuritadi.

1.1. Doctrinal qarashlar: Normativ hujjatmi yoki sharh?

Bir guruh olimlar Plenum qarorlarini huquq manbasi deb hisoblashmaydi, chunki konstitutsiyaviy hokimiyatlar bo‘linishi tamoyiliga ko‘ra, sud hokimiyati qonun ijodkorligi bilan shug‘ullanishi mumkin emas. Ikkinchi guruh olimlar esa (asosan huquqni qo‘llash amaliyoti vakillari), Plenum qarorlari u yoki bu normaning qanday qo‘llanilishi shartligini qat’iy belgilab berishi va hammaga majburiy bo‘lishini inobatga olib, ularni o‘ziga xos ikkilamchi huquq manbasi deb baholaydilar.

O‘zbekiston Respublikasining "Sudlar to‘g‘risida"gi qonuni 17-moddasida aniq belgilab qo‘yilganki, Oliy sud Plenumi sud amaliyotini umumlashtirish materiallarini ko‘rib chiqadi va qonun hujjatlarini qo‘llash masalalari yuzasidan tushuntirishlar beradi. Bu tushuntirishlar barcha sudlar, shuningdek, sud hujjatlarini ijro etuvchi boshqa organlar (Ichki ishlar, Prokuratura, DXX va b.) uchun **majburiydir**.

Demak, Plenum qarori yangi jinoyat javobgarligini yaratmaydi yoki bekor qilmaydi, balki mavjud qonun normasi chegaralarini amaliyot uchun chizib beradi, uni amaliy jihatdan "tiriltiradi".

1.2. Huquqni qo'llashdagi imperativ xususiyati

Tergovchi yoki surishtiruvchi jinoiy ishni qo‘zg‘atish, ayblov e‘lon qilish yoki ishni tugatish qarorini qabul qilganda, Jinoyat kodeksi moddasi bilan birgalikda to‘g‘ridan-to‘g‘ri Oliy sud Plenumi qarorining tegishli bandiga havola qiladi. Agar tergovchi JK normasini Plenum qaroriga zid ravishda talqin qilsa, bu holat prokuror yoki sud tomonidan huquqni noto‘g‘ri qo‘llash sifatida baholanadi va hujjat bekor qilinishiga olib keladi.

JINOYATLARNI KVALIFIKATSIYA QILISHDA PLENUM QARORLARINING O‘RNI

Jinoyatni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish – bu sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishning Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan muayyan jinoyat tarkibi belgilariga

aynan mos kelishini aniqlash va yuridik mustahkamlashdir. Aynan shu bosqichda Plenum qarorlarining huquqiy mo'jizasi namoyon bo'ladi.

2.1. Baholovchi tushunchalarni aniqlashtirish

Jinoyat kodeksi matnida yuzlab baholovchi tushunchalar mavjud: "ko'p miqdorda zarar", "o'ta shafqatsizlik bilan", "tuhmat", "behayolik", "hayot va sog'liq uchun xavfli bo'lgan zo'rlik" va hokazo. Qonun ularga aniq ta'rif bermaydi, chunki jamiyat o'zgarishi bilan bu tushunchalarning mazmuni ham o'zgarib boradi. Misol uchun, bezorilik jinoyatini (JK 277-moddasi) tergov qilishda qilmish qachon shaxsga qarshi oddiy janjal, qachon esa jamiyatga ochiqdan-ochiq hurmatsizlik ekanligini ajratish o'ta murakkab. Bu holatda Oliy sudning "Sudlar tomonidan bezorilikka oid ishlar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi qarori tergovchi va sudyaga qilmishning subyektiv tomoni (bezorilik niyati) va obektiv belgilarini (jamoat joyi, qurol qo'llash) aniq ajratib beradi.

2.2. Turdosh jinoyatlar o'rtasidagi chegarani belgilash

Amaliyotda o'g'rilik, firibgarlik, o'zlashtirish, tovlamachilik va talonchilik kabi mulkiy jinoyatlarni bir-biridan farqlash ko'pincha qiyinchilik tug'diradi. Ayniqsa, axborot texnologiyalari vositasida pul o'g'irlash – o'g'rilikmi (169-modda) yoki firibgarlik (168-modda)? Qonundagi mavjud bo'shliq aynan Oliy sud Plenumi qarori bilan to'ldirilib, agar jabrlanuvchi o'z ixtiyori bilan kodni jinoyatchiga aytsa – firibgarlik, agar jinoyatchi xakerlik yo'li bilan ruxsatsiz kirib pulni yechib olsa – kompyuter tizimidan ruxsatsiz foydalanib sodir etilgan o'g'rilik deb qat'iy chegaralanib berildi.

2.3. Ma'muriy preyuditsiya va jinoiy javobgarlik chegarasi

Ma'muriy huquq va jinoyat huquqi tutashgan eng muhim nuqta – ma'muriy preyuditsiyadir. Shaxs ma'muriy jazo qo'llanilganidan so'ng aynan shunday qilmishni takroran sodir etgandagina jinoiy javobgarlikka tortiladi. Bu borada Ichki ishlar organlari profilaktika inspektorlari va surishtiruvchilari bevosita Plenum

qarorlariga tayanadi. Masalan, mayda bezorilik (MJtK 183-modda) va jinoyat bo'lgan bezorilik (JK 277-modda) o'rtasidagi farq jarohatning og'irligi, qurol ishlatilganligi kabi aniq mezonlar orqali Plenum qarorlarida tasniflanib, tergovning yo'nalishini belgilab beradi. Bu huquqbuzarliklar profilaktikasida qonuniylikni ta'minlashning eng muhim shartidir.

JAZO TAYINLASH VA INSONPARVARLIK TAMOIYILINI TA'MINLASHDAGI AHAMIYATI

Oliy sud Plenumi qarorlari faqat jinoyatni kvalifikatsiya qilish bilan cheklanmaydi, balki jazo tayinlash jarayonida adolat va insonparvarlik prinsiplari ro'yobga chiqishini kafolatlaydi.

3.1. Jazoni individuallashtirish prinsiplari

Jazo – bu qasos emas, balki tarbiya vositasidir. Oliy sud Plenumining "Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to'g'risida"gi qarori sudyalarga qonun sanksiyasi doirasida jazo tayinlashda nimalarga e'tibor qaratish kerakligini (aybdorning shaxsi, oilaviy ahvoli, ijtimoiy holati, jabrlanuvchining fikri) uqtiradi. Bu qarorlarsiz respublikaning turli hududlarida bir xil jinoyat uchun mutlaqo har xil jazo tayinlanishi (sud arbitraji) xavfi yuzaga keladi.

3.2. Jazoni yengilrog'i bilan almashtirish va muddatidan ilgari ozod qilish

Jinoyat huquqini erkinlashtirish doirasida JK 73, 74-moddalarini (jazoni yengilrog'i bilan almashtirish) qo'llash alohida Plenum qarori bilan tartibga solingan. "Shaxsning tuzalish yo'liga o'tganligi" kabi abstrakt tushuncha Plenum tomonidan tizimlashtirilib, mahkumning mehnatga munosabati, intizomiy qoidabuzarliklarning yo'qligi, yetkazilgan zararining qoplanganligi kabi aniq va o'lchanadigan indikatorlarga aylantirilgan. Bu narsa jazoni ijro etish muassasalari va Probatsiya xizmati xodimlari uchun qat'iy dasturulamal bo'lib xizmat qiladi va korrupsion xavflarning oldini oladi.

3.3. Qonun kolliziyalarini hal etish

Qonunchilik tez o'zgarib borayotgan hozirgi davrda jinoyat qonunining orqaga qaytish kuchi (JK 13-moddasi) kabi masalalarda chalkashliklar kelib chiqishi tabiiy. Yangi tahrirdagi norma qabul qilinganda va u eski normaga qisman zid kelganda, aynan Oliy sud Plenumi o'tish qoidalarini belgilaydi va qaysi norma shaxs holatini yaxshilasa, o'shani qo'llash bo'yicha qat'iy yuridik interpretatsiya beradi.

HUQUQNI QO'LLASH AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR VA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Oliy sud Plenumi qarorlari huquqiy tizimda qanchalik muhim rol o'ynamasin, amaliyotda u bilan bog'liq bir qator huquqiy va institutsional muammolar mavjud.

4.1. Plenum qarorlarining eskirishi va qonundan orqada qolishi

Axborot texnologiyalari, iqtisodiyot va kiber-makondagi o'zgarishlar shiddatli tus olmoqda. Jinoyat kodeksiga yangi kiberjinoyatlar, iqtisodiy huquqbuzarliklar kiritilmoqda, ammo ular bo'yicha Plenum qarorlarining qabul qilinishi yillab kechikmoqda. Misol uchun, kiber-makondagi tovlamachilik, kriptovalyutalar bilan bog'liq firibgarlik bo'yicha tergov xodimlari va sudlar eski (faqat an'anaviy ashyolarga mo'ljallangan) qarorlarga tayanib ish ko'rishga majbur bo'lmoqda. Bu esa turli xil sud amaliyotlari kelib chiqishiga sabab bo'lyapti. Plenum qarorlari qonun o'zgarishi bilan sinxron ravishda (parallel) qabul qilinishi tartibiga o'tish zarur.

4.2. Sharhlash doirasidan chiqib ketish (Sud huquq ijodkorligi) xavfi

Ayrim hollarda Plenum o'z qarorlarida Jinoyat kodeksida umuman mavjud bo'lmagan yangi qoidalarni, majburiyatlarni joriy etishga urinishi kuzatiladi. Tushuntirish berish huquqi – normaning mohiyatini yoritishdir, yangi norma yaratish emas. Qonunning aniq matni chetga chiqib, kengaytiruvchi talqin qilish qonuniylik tamoyiliga zid keladi.

4.3. Ta'lim va yuridik kadrlar tayyorlashdagi o'rni

Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi kabi oliy ta'lim muassasalarida kadrlarni (bo'lajak ofitserlar, surishtiruvchilar va profilaktika inspektorlarini) tayyorlashda sof qonun matnini yodlatish samarali emas. Ma'muriy va jinoyat huquqi kafedralarining o'quv dasturlari aynan Oliy sud Plenumi qarorlaridagi kazuslar asosida shakllantirilishi lozim. Ta'lim jarayoniga Plenum hujjatlarida uchrayotgan ziddiyatli holatlarni dars davomida simulyatsiya qilib o'qitish metodikasi keng joriy qilinishi muhim.

4.4. Raqamlashtirish va Sun'iy intellekt integratsiyasi

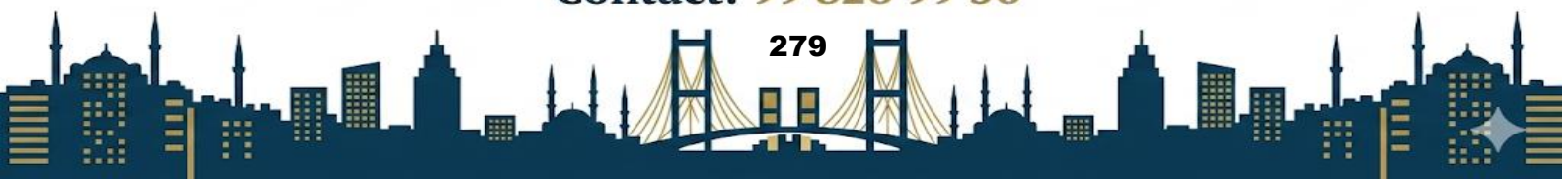
Kelgusida huquqni qo'llash amaliyotida tafovutlarni bartaraf etish uchun barcha sud hukmlarini tahlil qiluvchi "Elektron odil sudlov" sun'iy intellekt tizimi yaratilishi kerak. Agar tizim respublikaning turli hududlaridagi sudlar bir xil jinoiy qilmishni turli xil Plenum qarori bandlari bilan baholayotganini aniqlasa, darhol Oliy sudga xabarnoma (signal) yuborishi va aynan qaysi masala bo'yicha yangi Plenum qarori yoki tushuntirish talab etilishini ko'rsatib berishi kerak.

XULOSA

Oliy sud Plenumi qarorlari O'zbekiston Respublikasi jinoyat-huquqiy qonunchiligi mexanizmining eng muhim, ajralmas "vintlaridan" biri hisoblanadi. Ular rasman yangi qonun yaratmasa-da, huquqni qo'llash jarayonida qonun normalariga "jon kiritadi", ularni amaliyotda qanday ishlashini hal qiladi.

Birinchidan, Plenum qarorlari tergov va sud idoralari uchun Jinoyat kodeksini qo'llash bo'yicha majburiy algoritm, xatolardan himoyalovchi qo'llanma vazifasini o'taydi. Ular jinoyatlarni aniq kvalifikatsiya qilishni, huquqbuzarliklar profilaktikasida qonun doirasidan chetga chiqmaslikni kafolatlaydi.

Ikkinchidan, o'zining ma'muriy-huquqiy xususiyati bilan u jinoyat huquqi va boshqa tarmoqlar (ayniqsa ma'muriy javobgarlik) o'rtasidagi nozik chegaralarni –

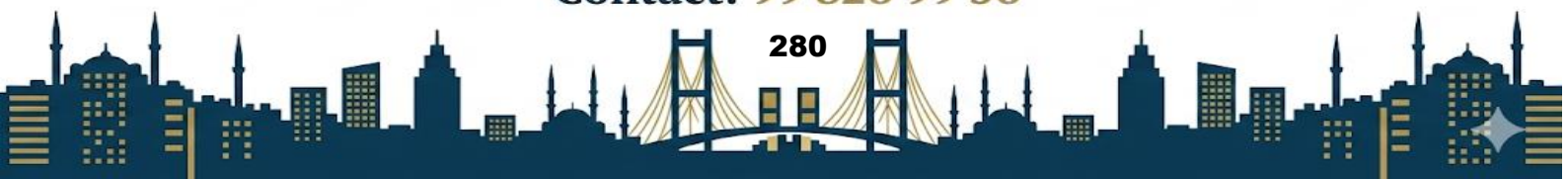

ma'muriy preyuditsiya, fuqarolik-huquqiy munosabatlardan jinoiy niyatni farqlash kabi amaliyotda har kuni yuzaga keladigan murakkabliklarni bartaraf etadi.

Uchinchidan, kelajakda Oliy sud tomonidan ushbu qarorlarni muntazam ravishda, jamiyat va raqamli texnologiyalar taraqqiyotiga mos ravishda yangilab borish, ichki ishlar organlari tergov bo'linmalari va akademiyaning ilmiy xulosalarini Plenum qarorlari loyihasini tayyorlashda faol jalb etish huquq tizimining adolatligini yanada oshiradi. Qonun ustuvorligi faqatgina mukammal qonunlar bilan emas, balki ularni bir xilda, to'g'ri va adolatli qo'llashni ta'minlaydigan tushuntirishlar orqali ta'minlanadi.

REFERENCES:

1. **O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.** – T.: "O'zbekiston", 2023.
2. **O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi.** (01.01.2024 yil holatiga ko'ra). Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi - Lex.uz.
3. **O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni.** Lex.uz.
4. **Rustamboyev M.H.** O'zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Umumiy va Maxsus qismlar. Darslik. – T.: ILM ZIYO, 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarorlari to'plami (1991–2023). – T.: "Adolat" nashriyoti.
6. **Inog'omjonova Z.F.** Jinoyat ishlarini yuritishda qonuniylikni ta'minlash: nazariya va amaliyot. – T.: TDYU nashriyoti, 2019.
7. **Usmonov M.B.** Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning nazariy muammolari. – T.: IIV Akademiyasi nashriyoti, 2020.
8. **Rakhimov, I.** (2021). *The Role of Supreme Court Precedents and Resolutions in Civil Law Systems.* Journal of Eurasian Law.
9. **Kurbonov D.** Ma'muriy preyuditsiya institutining jinoyat huquqidagi o'rni: muammo va yechimlar. // "Davlat va huquq" ilmiy jurnali. – T., 2022. № 3.

SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS

Global Academic Knowledge Repository

10. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi va huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamkorligida ishlab chiqilgan "Jinoyat qonunchiligini amaliyotda qo‘llash muammolari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari (SCOP proceedings, 2026).

Contact: 99 826 99 56

